

МА Булатовић Марија
Универзитет у Београду
Универзитетска библиотека
"Светозар Марковић"
bulatovic@unilib.bg.ac.rs

УДК: 094(497.11)
DOI: 10.7251/BSCSR1405248B

СТАРА И РЕТКА КЊИГА У УНИВЕРЗИТЕТСКОЈ БИБЛИОТЕЦИ «СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ»

Сажетак: Књига је по UNESCO-вој дефиницији укоричена штампана омеђена публикација од најмање 49 страница, тј. штампана колекција папира. У библиотечком смислу књига је самостална целина састављена од листова са текстом, повезом и омотом.

Предуслови за појаву књиге били су настанак писма и материјала погодног за писање, а историја књиге обухвата период од 50 векова. За то време књига је мењала свој облик у зависности од материјала од којег је израђена, начина писања и умножавања тог материјала.

Универзитетска библиотека "Светозар Марковић" у свом фонду реткости има рукописне књиге, као и старе и ретке штампане књиге, часописе и новине, архивску збирку, збирку карата и докторских, магистарских и специјалистичких радова, а рукописне, ћирилске и орјенталне књиге су јако вредне.

Ћирилских рукописа има 90, а најстарији ћирилски рукописи су из 13. века и то одломак Апостол јеванђеља, писан на кожи, и Псалтир нађен у селу Пецари код Беле Цркве у Рашкој.

Орјентална рукописна збирка поседује 397 рукописа у 633 књиге и то на арапском, персијском и османском језику. Већина их је настала на нашој територији, а најстарији рукопис је из 1206. године.

Кључне речи: Књига, писмо, Универзитетска библиотека "Светозар Марковић".

Постоји више дефиниција књига.

Књига је монографска публикација обима преко 48 страна, док је по UNESCO-вој дефиницији књига укоричена штампана омеђена публикација од најмање 49 страница, тј. штампана колекција папира. У библиотечком смислу

књига је самостална целина састављена од листова са текстом, повезом и омотом.

Предуслови за појаву књиге били су настанак писма и материјала погодног за писање, а историја књиге обухвата период од 50 векова. За то време књига је мењала свој облик у зависности од материјала од ког је израђена, начина писања и умножавања тог материјала.

Тако имамо књиге од свитака папируса још у време старих Египћана, бамбусових дашчица у Кини, глинених плочица карактеристичних за асирско-вавилонску културу, воштаних таблица које су користили Римљани и повезивали их металним алкама или кожним тракама што је праузор данашњим књигама. Као материјал за писање коришћен је и камен, метал, свила. Тек увођењем пергамента настају књиге у данашњем смислу, које су прво биле рукописне, а доступније постају употребом хартије. Она је почела да се прави још у 1. веку нове ере, а тек су у 19. веку пронађене јефтине сировине, па производња хартије постаје врло битна индустрија.

Прве штампане књиге настају механичким умножавањем текста и слике са клишеа који може бити од дрвета (дрворез), камена (литографија), бакра (бакрорез), цинка (цинкорез), линолеума (линорез),... У 14. и почетком 15. века је било распрострањено ксилографско штампање и те блоковне књиге представљају најстарије штампане књиге у Европи. Тек проналаском штампе покретним словима настаје прекретница у штампарству. У исто време у 15. веку Костер штампа књиге покретним словима кашираним у дрвету, а Јохан Гутенберг проналази модерну технику штампања покретним металним словима, машине за ливење слова, штампарску боју и штампарску пресу. Прве гутенбергове књиге су биле блоковне, а штампа и уџбенике латинске граматике, веронауке, календаре,...

Најпознатија Гутембергова штампана књига је била Библија у 42 реда. Књиге штампане техником покретних слова до 1500. године зову се инкунабуле и рађене су по угледу на рукописне књиге.. Најпознатије су Нирнбершка хроника света, Езопове басне, Шеферов псалтир и Драго камење која представља прву илустровану књигу на свету. Крајем 15. века ничу штампарије у Немачкој, Риму, Венецији, Француској, Холандији, Швајцарској, Чешкој, Енглеској, Пољској, Бечу,...

Код нас је прва штампарија основана 1493. године у Ободу на Цетињу по угледу на венецијанске штампарије, а штампају се инкунабуле, богослужбене књиге, молитвеници, псалтири,... Најпознатији је Октоих. У 16. веку се оснива више штампарија, а штампају се и житија светаца, песме у њихову славу, србуље,... До 18. века књиге су штампане црквеном ћирилицом на српскословенском, а после тога на славјаносербском. У 18. веку се јавља издавачка делатност код војвођанских Срба и они раде бакро-резу, прве српске часописе и новине. Прве књиге су биле богослужбеног карактера, док се временом садржај књига мења, па тако оне данас покривају све сегменте друштва.

Стара и ретка библиотека грађа је културно наслеђе од посебног интереса за Републику Србију и као таква ужива посебну заштиту, утврђену законом којим се уређује култура, овим законом и другим прописима без обзира на то у чијој је својини, односно код кога се налази и да ли је регистрована и евидентирана. Заштита старе и ретке библиотеке грађе је делатност од општег интереса.

Стару и ретку библиотечку грађу чине:

1. старе српске књиге:

- рукописне књиге на српскословенском и српском језику српскословенског језичког периода закључно са 18. веком, као и рукописне књиге настале до 1867. године на српско-

словенском, рускословенском (у српској употреби), славеносрпском и српском народном језику,

- штампане књиге, периодичне и друге публикације објављене на српкословенском, рускословенском (у српској употреби), славеносрпском и српском језику, закључно са 1867. годином,

- рукописне и штампане књиге на страним језицима чији је аутор припадник српског народа, закључно са 1867. годином,

- издања дубровачке књижевности, која припадају и српској и хрватској култури, закључно са 1867. годином;

2. старе стране књиге: рукописне и штампане књиге објављене до године која се узима као критеријум по прописима државе из које потичу;

3. ретке књиге: публикације које имају неко од следећих обележја:

- рукописне књиге настале после 1867. године,

- примерци публикације који због посебне опреме или садржине излазе из профила

укупног тиража,

- библиофилска издања значајних аутора и библиофилска издања која имају посебну научну, историјску, културну или уметничку вредност,

- ретка издања из ратних периода 1912–1913, 1914–1918, 1941–1945. године,

- издања с тиражом мањим од 100 примерака која имају посебну научну,

историјску, културну или уметничку вредност,

- цензурисана, проскрибована издања која су сачувана у малом броју примерака, а сама по себи имају велики културни значај,

- емигрантска издања објављена ван територије Републике Србије, сачувана

у малом броју примерака;

4. посебне збирке:

- збирке књижевних и других рукописа и архивалија, мапа и карата, фотографија, гравира, музикалија, плаката, електронских публикација (укључујући и интернет баштину), библиотечки каталози и посебне библиотеке значајних личности, односно библиотеке целине од историјског, уметничког, научног или техничког значаја, које су у складу са овим законом утврђене као културно добро,

- музејски примерак сваке штампане или електронске публикације који Народна библиотека Србије и Библиотека Матице српске добијају путем обавезног примерка и трајно чувају по закону којим се уређује обавезни примерак.

Универзитетска библиотека "Светозар Марковић" у свом фонду реткости има рукописне књиге, као и старе и ретке штампане књиге, часописе и новине, архивску збирку, збирку карата и докторских, магистарских и специјалистичких радова, а рукописне, ћирилске и орјенталне књиге су јако вредне.

Ћирилских рукописа има 90, а најстарији су ћирилски рукописи из 13. века и то одломак Апостол јеванђеља, писан на кожи, и Псалтир нађен у селу Пецари код Беле Цркве у Рашкој. Од бројних ћирилских рукописа писаних у 14ом, 15ом, 16. и 17. веку, најзначајнији су Минеј за март-април из 1344-1345. године, најстарији сачувани препис Похвале Св. Симеуну и Св. Сави од Теодосија из друге половине 14. века, Четворојеванђеље из друге половине 15. века, барањски рукопис Душановог законика са почетка 16. века, Панегирик писан 1595. године у манастиру Св. Тројице код Пљеваља и други.

Библиотека у својим фондовима чува и богату Орјенталну рукописну збирку. Поседује 397 рукописа у 633 књиге и то на арапском, персијском и османском језику. Већина их је настала на нашој територији, а најстарији

рукопис је из 1206. године. Највише их има из области права, историје књижевности и филозофије.

Од најстаријих штампаних књига из 15. века, инкунабула, треба поменути Октоих првогласник и Псалтир са последовањем из Цетињске штампарије оба штампана 1494. године. Библиа латина из Нирнберга је штампана 1477. године и ручно је украшена. Значајна је збирка књига из 16. века (србуља), штампаних у Венецији, Грачаници, Себешу, Милешеви, Мркшиној цркви, Скадру, Трговишту и Београду. Од ових издања нарочито вредан је примерак Октоиха, штампан у Грачаници 1539. године, који има изванредно ретку илустрацију, дрворез мелода са манастиром Грачаницом на првом листу. Исто тако значајан и добро очуван је примерак Четворојеванђеља, штампан у Београду 1552. године.

Велики је број старих књига на страним језицима, почев од 16. века. Издваја се прво издање дела Марка Марулића на латинском *De institutione bene vivendi* из 1906. године. Још су значајна дела: *Chronicorum turcicorum* са гравиром Београдске тврђаве, Птоломејева *La Geografia*, *Il regno degli Slavi* Мавра Орбина, Меркаторов Атлас у коме се налази и мапа Србије и многа друга.

Од бројних књига из 18. века, треба поменути Стематографију Христифора Жефаровића штампану у Бечу 1741, Латински буквар Захарија Орфелина из 1767, Живот и прикљученија Доситеја Обрадовића из 1783, Историју разних словенских народа Јована Рајића из 1794.

Треба још споменути и први српски часопис – Славено-сербски магазин Захарија Орфелина из 1968. и прве српске новине – Славено-сербске вједомости штампане у Бечу 1792-1794.

Библиотека поседује и велики број наших књига из 19-ог века од којих се издвајају: Пјеснарица и Писменица Вука Стефановића Карацића, прва издања Ђуре Даничића,

Бранка Радичевића, Петра Петровића Његоша, Петра Прерадовића, Светозара Марковића и многих других. У библиотеци се такође налази једино сачувано оригинално издање Устава књажевства Србије тј. Сретењског устава из 1834. године.

Поред ових библиотека поседује и стара периодична издања као што су: Забавник Димитрија Давидовића, Српске Новине од почетка њиховог излажења у Крагујевцу, Новине сербске, Шумадинку, Даницу илирску,...

У архивској збирци се чувају писма и документа од краја 17. до 20. века, а углавном је у питању лична преписна знаменитих личности.

Такође су значајне збирке географских карата и атласа које садрже старе мапе на којима су приказани и наши крајеви, а посебно се издвајају бакрорези планова Београда из 18. века.

Europeana Libraries је двогодишњи пројекат који ће донети дигиталне колекције 19 европских водећих истраживачких библиотека у Europeани (збирка дигиталних садржаја из европских архива, библиотека и музеја) и TELL (The European Library – заједнички портал европских националних библиотека). Садржи 1 200 филмова и видео записа, 850 000 слика и 4.3 милиона текстуалних докумената (књиге, новински чланци, тезе, писма). На пројекту учествује неколико организација, укључујући и највеће библиотечке мреже, као и 19 истраживачких библиотека, а учесници пројекта су из 14 европских земаља.

Универзитетска библиотека "Светозар Марковић" је партнер у пројекту Europeana Libraries и то углавном као давалац садржаја. Библиотека има значајну и вредну збирку о Александру Великом која се налази у оквиру посебне библиотеке Heinricha Cristensena (купљене 1928. године на основу репарације). У оквиру збирке има 150 књига у 300 свезака. Написане су на различитим језицима и објављене

у различитим европским градовима од XV-XIX века. Најстарија књига је из 1494. године. Збирка садржи 10 докторских дисертација које се односе на Александра Великог на укупно 28 000 страна које су скениране у формату TIFF, компримоване у JPEG и конвертоване у PDF.

Библиотека има збирку орјенталних рукописних књига која садржи 395 нумерисаних јединица са 686 дела. Поседује рукописе на 3 орјентална језика: арапском (525), отоманском турском (149) и персијском (13), а најстарија књига датира из 1206. године. Ова збирка садржи 133 560 страна скенираних у формату TIFF, компримованих у JPEG и конвертованих у PDF.

Литература:

1. Вранеш, А.: Од рукописа до библиотеке : појмовник. Београд: Филолошки факултет, 2006.
2. http://www.unilib.bg.ac.rs/o_nama/vodic/fondovi_biblioteke.php
3. Споменица о 50-годишњици отварања нове зграде Библиотеке 1926-1976, Београд, Публикације Универзитетске библиотеке "Светозар Марковић", 7, 1979.
4. Стипчевић, А.: Повијест књиге. Загреб: Матица хрватска, 2006.
5. <http://bds.rs/dokumenti/Zakon%20o%20staroj%20i%20retkoj%20bg%202011.pdf>
6. <http://www.ubsm.bg.ac.rs/cirilica/strana/35/europeana-libraries>

Old and rare books at the University library "Svetozar Markovic"

Summary: The book is on the UNESCO definition binded printed monography of at least 49 pages, ie. collection of printed paper. In terms of library books is an independent entity composed of sheets with text, binding and cover.

Preconditions for the emergence of the book were the formation of letters and material suitable for writing a history book covers a period of 50 centuries. During this time, the book is changing its shape depending on the material from which it is made, spelling and multiplication of the material.

University Library "Svetozar Markovic" in his fund has a rare manuscripts and old and rare printed books, magazines and newspapers, archival collection, a collection of maps and doctoral, master's and specialist papers and manuscripts, Old Cyrillic and Oriental books are very valuable.

Cyrillic manuscripts is 90 and the oldest Cyrillic manuscripts from the 13th Century and the apostle's Gospel passage, written on leather, and the Psalms found in the village, near Bela Pecari in Raska.

Oriental manuscript collection has 397 in 633 volumes of manuscripts in Arabic, Persian and Ottoman language. Most of them came to our territory, and the oldest manuscript is from 1206. year.

Key words: The book, script, the University Library "Svetozar Marković".

Биографија:

Марија Булатовић је запослена у Универзитетској библиотеци "Светозар Марковић" у Београду од 2001. године у Одељењу за матичну делатност на месту библиотекара за мрежу високошколских библиотека Србије. Дипломирала је на Филолошком факултету Универзитета у Београду, на Катедри за библиотекарство и информатику, где је завршила и мастер студије 2011. године.